

Kroniek van historische gebeurtenissen: Zwembad Winsum

Al meer dan 65 jaar heeft Winsum een

openlucht zwembad. In 1933 werd het eerste

zwembad 'Bad- en Zweminrichting

Winsum-Obergum' officieel geopend.

Dit zwembad lag even ten noorden van het

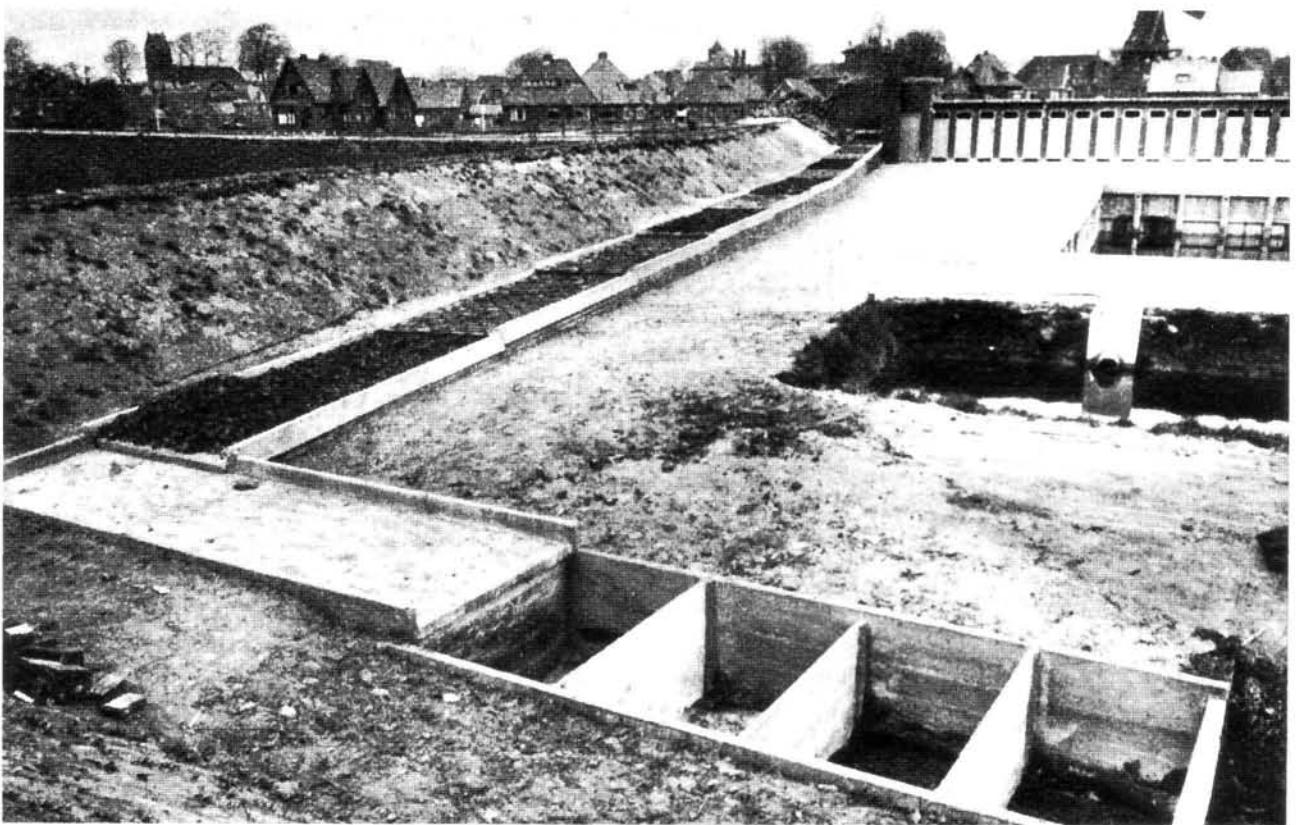
huidige bad. Een deel van de gebouwen staat

er nog en is in gebruik bij de korfbalvereni-

ging DWA als kleedgelegenheid en bergruimte.

Het verlangen om in Winsum een Bad- en Zweminrichting te bouwen dateert al van vóór 1930. Toen werd door de Commissie voor Lichamelijke Oefening naar voren gebracht dat men het wenselijk achtte in Winsum een openlucht zwembad te bouwen. Onder leiding van burgemeester J.J.G. Boot namen de plannen steeds vastere vormen aan en uiteindelijk werd, mede ter bestrijding van de heersende werkloosheid, besloten tot de bouw over te gaan. Dankzij de financiële steun van de gemeente Winsum, de Wierda-Stichting en enkele subsidiërende verenigingen kon de inrichting naar de eisen van die tijd gerealiseerd worden.

Het gebouw, met het front naar de Wierdaweg (provinciale weg), werd in eenvoudige stijl van donkere steen opgetrokken en maakte, zoals wordt omschreven, een solide indruk. Er waren 43 kleedkamertjes en voor de schoolkinderen was er een gemeenschappelijk kleedlokaal. Voor mannen en vrouwen golden afzonderlijke openingstijden. Het bijzondere van dit bad was dat het met zout water was gevuld. Dit zoute water werd van 80 meter diepte opgepompt, waarna het in een 50 meter

April 1933: De Bad- en Zweminrichting is bijna gereed. Links de ontijzeringsgoot, gevuld met cokes. In het midden van de foto het voorverwarmingsbassin en daarboven (deel zichtbaar) het zwembassin. Geheel op de achtergrond de molen 'De Ster'.

lange goot werd ontijzerd. Het water stroomde over brokken cokes en vervolgens door een toevoerkanal in een zogenaamd voorverwarmingsbassin. Nadat het water in dit bassin voldoende op temperatuur was gekomen, vloeide het tenslotte in het zwembassin dat een inhoud had van ruim twee miljoen liter. Het eigenlijke bassin was 25 bij 50 meter groot en de diepte varieerde van 30 centimeter tot 3 meter. De duiktoren had een één-, een twee- en een drie-meter plank. Architect van het geheel was de heer P. ten Hoorn uit Winsum.

De Bad- en Zweminrichting werd op zaterdag 27 mei 1933 officieel geopend. Ter gelegenheid daarvan had men de bekende zwemster Willy den Ouden uit Rotterdam uitgenodigd voor een zwemdemonstratie. Zij was in die tijd wereldrecordhoudster op de 200 meter vrije slag. De Bad- en Zweminrichting heeft dienst gedaan tot begin zeventiger jaren. Men vond toen dat het bad niet meer voldeed aan de eisen des tijds. Met financiële steun van de rijksoverheid (ook weer ter bestrijding van de werkloosheid) kon de gemeente Winsum overgaan tot de bouw van een nieuw zwembad.

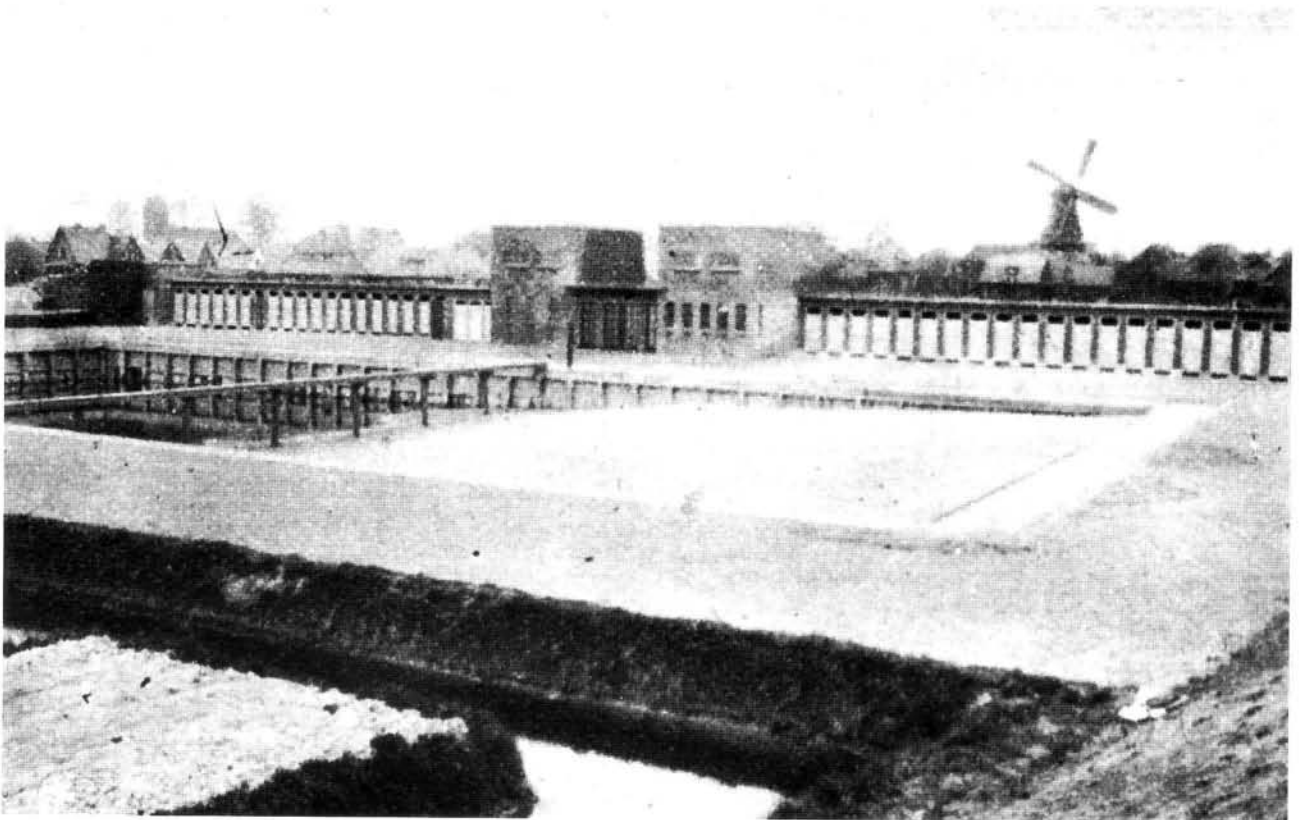
Op 5 september 1973 werd het nieuwe verwarmde openlucht-zwembad officieel geopend door de toenmalige burgemeester van Winsum H.C. Kleemans. Dat gebeurde pas, nadat de

'watergeuzen' eerst bezit van het bad hadden genomen. Via het Winsumerdiep waren zij naar het zwembad gekomen. Al met al was het een spectaculaire opening.

Voor een naam van dit zwembad had de Gemeentelijke Commissie voor Lichamelijke Opvoeding en Sport een prijsvraag onder de inwoners van Winsum uitgeschreven. Er kwamen 53 suggesties voor een naam binnen. De keuze viel uiteindelijk op de naam "De Hoge Vier". Een typische naam zult u zeggen. De verklaring voor deze naam is als volgt. Vóór de bouw van het zwembad was het betreffende terrein ingericht als volkstuintjes-complex. Dit terrein lag iets hoger dan de omliggende landerijen. In de volksmond werd het De Hoge Vier genoemd. Vier duidt op de oppervlakte van het terrein; het was namelijk vier juk groot. Een juk is een oude landmaat en heeft ongeveer de grootte van een halve hectare. In de periode 1971/1972 deed het terrein tijdelijk dienst als noodsportveld. (De naam 'De Hoge Vier' werd ingezonden door schrijver dezes.)

■ P. Noord

Bronnen: Gids Bad- en Zweminrichting en eigen archief.

April 1933: Een overzicht van de nieuwe Bad- en Zweminrichting. In het midden van de foto het zwembassin, met op de achtergrond de kleedhokjes.

Concours Muntendam nog zonder uniform

As Triton speelt

Klaas Kracht met althoorn

ult...

Ruim honderd jaar geleden vond een groepje muzikliefhebbers het wenselijk om in Winsum een muziekkorps op te richten. In die tijd was er in Winsum nog geen korps en daar moest, zo vonden zij, maar eens verandering in komen. Op 23 februari 1888 was het zover: in café Westerdijk aan het einde van de Hoofdstraat Obergum werd muziekgezelschap Triton opgericht. Helaas is er over de eerste tien jaar van het bestaan van Triton niet zoveel bekend, maar vanaf januari 1898 zijn de jaarverslagen en notulen trouw bewaard gebleven.

Lid worden gaat niet zomaar

Het ledenbestand was niet altijd evenwichtig. In 1898 stonden er bijvoorbeeld 23 leden genoteerd. Maar in de jaren tussen 1910 en 1920 werd de vereniging meerdere keren met opheffing bedreigd. Zo waren er in 1910 nog slechts tien leden. Er werden toen pogingen ondernomen om 'eenige jongelieden' op te leiden om zo de groei van het ledenaantal weer te bevorderen.

Lid worden van Triton ging trouwens niet zomaar. Nieuwe leden werden voorgedragen en op een vergadering moest dan gestemd worden over de vraag of iemand toe mocht treden of niet. En als men eenmaal lid was, dan had men wel te komen. Want, zoals het reglement in die tijd voorschreef: 'het lidmaatschap houdt op, door gedurende vier achtereenvolgende keren niet op de repetitie te komen zonder geldige reden.'

De directeur werd belast met de opleiding van nieuwe leden. In de vijftiger jaren werd het korps uitgebreid met een drumband en begin jaren zeventig kwam er een majorettenpeleton bij. Beide zijn in '90/'91 weer opgeheven omdat er niet meer voldoende leden voor te vinden waren. Ook nu is het nog steeds moeilijk om jeugd bij de vereniging te krijgen én te houden.

Met de mode mee

In de begintijd bestond het 'uniform' alleen uit een insigne, een pet en een vlinderstrik, die bij het eigen kostuum werden gedragen. In de vijftiger jaren kreeg het korps pas het eerste 'echte' uniform: een donker blauw pak met pet. Om dit voor elkaar te krijgen zijn er, samen met de Christelijke Muziekvereniging De Bazuin, nog diverse acties gevoerd. De opmerkelijkste actie

Triton in de dertiger jaren.

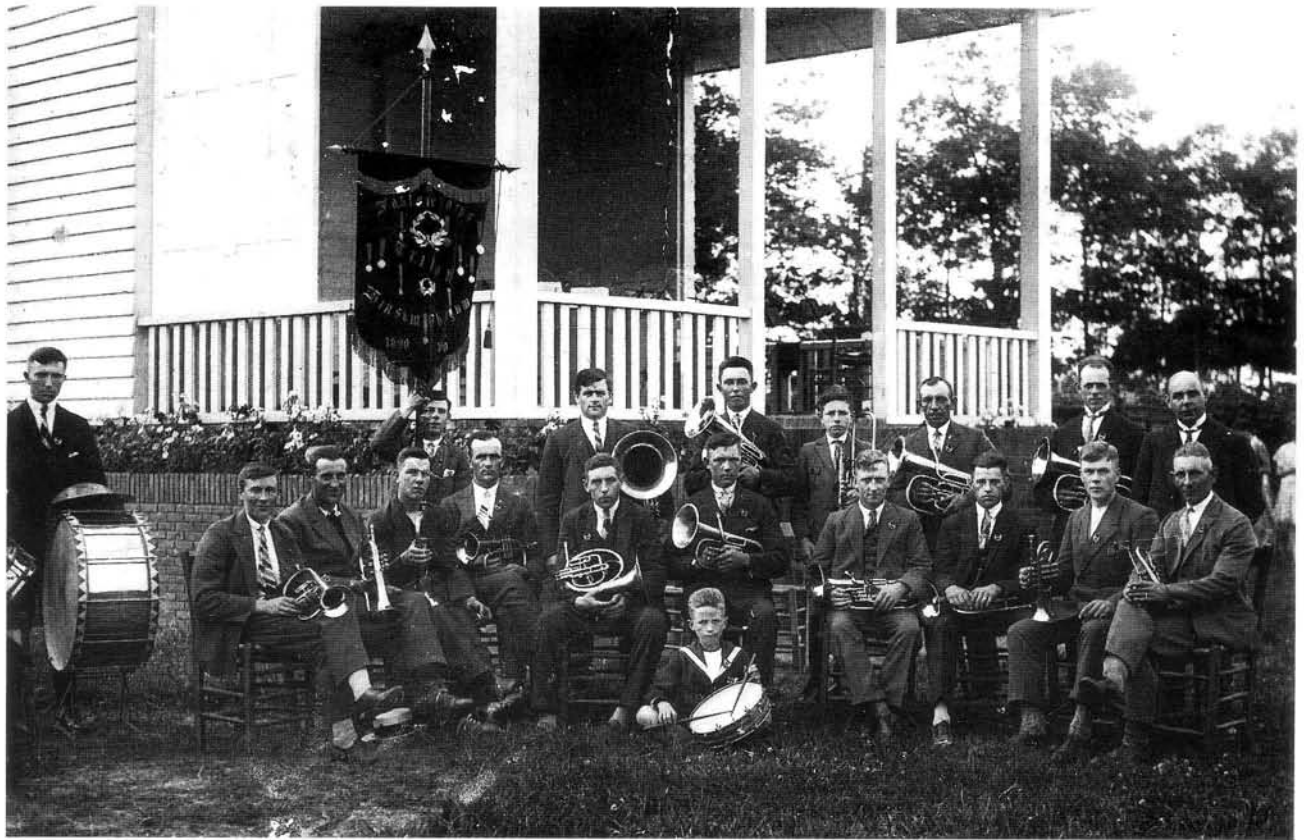
De kleine trom wordt geslagen door de 10-jarige Roelf van Dijken die nog altijd meespeelt, echter nu op de grote trom

was wel het aardappels rooien samen met leden van de Bazuin op een zaterdagmiddag in de polder bij Uithuizermeden. Hiermee werd destijds 'een mooie cent' verdiend. Na twintig jaar waren de uniformen verouderd en uit de mode. Er werd toen besloten om nieuwe uniformen aan te schaffen. Dit keer waren het beige broeken en voor Triton bordeaux rode jassen. Onder het motto '85 X U' werd voor dit doel in het seizoen '76/'77 samen met De Bazuin een financiële actie gehouden. Maar in de negentiger jaren zijn deze uniformen weer afgeschaft, onder meer omdat de hedendaagse jeugd 'niet voor gek wil lopen'. Nu heeft moderne kleding zijn intrede gedaan; wel uniform, maar niet meer zo 'truttig'.

De verenigingskas

In het begin van deze eeuw werden de instrumenten 'door tussenkomst van W. Wolthers te Groningen betrokken van de firma Thibonville te Parijs'. Een bugel kostte in die tijd twintig gulden, een altoorn vijftig gulden en de oude instrumenten werden voor acht gulden weer verkocht. Bij een optreden moesten de toehoorders aan het begin van deze eeuw nog tien cent betalen. De contributie bedroeg toen tien cent per week en werd maandelijks opgehaald. En als de vereniging werd uitgenodigd

Opening Muziektempel Schouwerzijlsterweg

Het bestuur bij het 75-jarig jubileum

voor een optreden werd er vaak wel vijftig gulden voor de kas verdiend. Toch waren er ook behoorlijke uitgaven. Zo werd, als er 's avonds gespeeld moest worden, het terrein door de vereniging zelf 'geillumineerd'. Hiervoor werden onder andere lampions, fakkels, vetpotten en acyteleen licht gebruikt. Ook werd er ter verhoging van de feestvreugde wel Bengaals vuurwerk gebruikt. De directeur moest natuurlijk ook zijn salaris hebben. Dat bedroeg vijftig gulden per jaar. De optredens buiten het dorp werden veelal per fiets bezocht, maar soms huurde de vereniging een tramwagen of Jan Plezier af.

Bij weer en wind

Bij bijzondere gelegenheden werden er optredens en rondgangen door het dorp gehouden. Zoals bijvoorbeeld bij de kroning van Koningin Wilhelmina in 1898 en natuurlijk op de verjaardagen van de Koningin, eerst op 6 september en later op 30 april. Triton luisterde ook de jaarlijkse kermis en harddraverijen op en om welke opening het ook ging, Triton was erbij; bij de opening van het zwembad in 1933, de ingebruikname van de muziektempel in '55, de opening van de sporthal in '75 en bij de start van de nieuwe openbare scholen in 1976 en 1980. Bij veel buitenoptredens was 'het weder niet bijzonder gunstig en was het aanwezige publiek niet bijzonder groot'. In 1923 werd er zelfs een keer tot de knieën in de sneeuw gelopen bij negen graden vorst. Hierbij zouden sommige leden zich een ziekte op de hals hebben gehaald. Maar ook bij binnenoptredens was het weer soms spelbreker. Zo werd er eenmaal een uitvoering uitgesteld 'met het oog op het ijs en de te houden rijderij'.

De jaarlijkse uitvoering

Tot in de zestiger jaren werden de jaarlijkse uitvoeringen van Triton met de Kerstdagen gehouden. Daarna zijn ze verplaatst

naar het vroege voorjaar. Heel lang geleden werd bij de jaaruitvoering muziek gecombineerd met toneel. In de rijke jaren werd dan een toneelvereniging ingehuurd en ging het financieel wat minder dan studeerden de leden van Triton zelf een toneelstuk in. In de zeventiger jaren kwam hier verandering in. Zo heeft Triton een aantal jaren in combinatie met de jaarlijkse uitvoering carnaval gevierd. Toen ook hiervoor de publieke belangstelling minder werd, stond er tijdens de jaaruitvoering alleen nog muziek op het programma, al dan niet gecombineerd met het optreden van een ander muziekgezelschap, zoals recentelijk De Boetenbaintjes. En natuurlijk stond er ook altijd een optreden van de leerlingen van de vereniging op het programma.

Tot slot nog enkele wetenswaardigheden die in de boeken van Triton beschreven staan:

1900 Over de aanschaf van een vaandel: '... een waar kunstwerk van dameshandwerk.'

1909 Naar aanleiding van het overlijden van directeur Westerdijk: 'De vereniging verzorgt een krans in trommel met portret van de overledene. Het onderhoud van deze blijft voor rekening van de vereniging.'

1913 Ter gelegenheid van de benoeming van mr. C. de Ranitz, notaris te Winsum, tot lid van de Provinciale Staten brengt Triton een serenade, waarna de muzikanten 'een rondleiding in de nieuwe villa' krijgen.

1914 Als er in verband met de mobilisatie enkele leden verdwijnen: 'Vanwege de zware tijden is er gedurende de eerste wereld oorlog een tijd geen repetitie en wordt er ook geen contributie opgehaald.'

1923 Leden stemmen over de vraag of Triton een 'sociaal' of een 'neutraal' korps moet worden. Het wordt: 'neutraal met 19 stemmen vóór, 1 tegen en 2 blanco'.

1926 Staande optredens zijn een rommeltje omdat iedereen zomaar ergens gaat staan. Daarom wordt voorgesteld om in 'marsch-opstelling' te blijven staan en dan een kwartslag te draaien. Dit is afgekeken van Gruno Postharmonie! In hetzelfde jaar valt tijdens een repetitie het elektrische licht uit. Men probeert verder te spelen bij kaarslicht, 'doch dit leverde te veel valsche noten op'.

1940 In de eerste oorlogsjaren zijn er nog optredens, waarbij veel publiek aanwezig is. Later mag er niet meer gespeeld worden omdat alle verenigingen dan verboden zijn.

1953 Triton speelt bij het afscheid van de oude trein: 'Voor het eerst rijdt de blauwe engel ...'.

1963 Uitspraak tijdens het 75-jarig jubileum: 'As Triton speelt, stait hail Winsum op stelten.'

1972 Tijdens een radio-optreden bij de Tros speelt de boerenkapel van Triton onder de naam De Boogbloazers.

1988 Een eeuw lang Triton wordt gevierd met veel muziek in het dorp, een optreden van de Koninklijke Militaire Kapel en de Glanerbrugger muzikanten. De vereniging krijgt een Koninklijke eremedaille en er wordt opnieuw een radio-opname gemaakt, dit keer voor het programma 'Fanfaria' van Radio Noord.

Samenstelling: Tineke van der Ziel (voorzitter Triton)

Foto's beschikbaar gesteld door K. Kracht

Bron: Notulenboeken van Muziekgezelschap Triton

Kadasterkaart, buurtbewoners en prachtige verhalen

Op woensdagavond 14 april jl. organiseerde de buurtvereniging Westerstraat en omgeving in het 'Ol Pakhoes' haar jaarvergadering. Voor het tweede deel van deze bijeenkomst had het bestuur van de buurtvereniging Jacques Tersteeg en Kees Wolters uitgenodigd om aan de hand van de door hen in ons Infobull uitgegeven oudste kadasterkaart of minuutplan iets te vertellen over de geschiedenis van Obergum en van de Westerstraat en omgeving in het bijzonder. Tijdens de goed bezochte avond van de dit jaar jubilerende buurtvereniging (45 jaar) bleken de historische inleiding en toelichting bij de kaart een prachtige aanleiding voor de wat oudere buurtbewoners om hun meest sterke, komische of realistische verhalen over vroeger, niet zelden legendarische straatgenoten op te dissen.

Toen het bestuur van de buurtvereniging Westerstraat Kees Wolters en mij vroeg iets te vertellen over de geschiedenis en de bewoners van Obergum aan de hand van de door ons uitgegeven minuutplan of oudste kadasterkaart van 1826, zijn wij graag op deze uitnodiging ingegaan. Het voor uitgave gereed maken van een kadasterkaart is op zichzelf een leuk, maar ook vrij arbeidsintensief en dor karwei. Nu de kaart van Obergum was uitgegeven, waren wij erg benieuwd of, en in hoeverre dit ca. 170 jaar oude document nog tot de verbeelding zou kunnen spreken.

Tijdens de voorbereiding van onze 'lezing' kwamen wij al snel tot een taakverdeling. Ik zou ons verhaal beginnen met een wat algemene historische inleiding over Obergum en de oudste gegevens met betrekking tot het minuutplan toelichten. Vervolgens zou Kees Wolters, die als geboren en getogen Winsumer vele, inmiddels reeds overleden buurtbewoners nog had gekend, de oudste historische gegevens aanvullen met allerlei bijzonderheden, wetenswaardigheden en in de mondelinge overlevering nog bestaande verhalen. Bij dit alles zouden we de kaart als leidraad nemen en de bezitters en bewoners van alle huizen in de Westerstraat, Hoofdstraat Obergum, Kerkpad, Lijnbaan en Nieuwstad sedert ca. 1800 onder de loep nemen.

Nu was dit laatste gemakkelijker gezegd dan gedaan, want hoe mooi en rijk aan informatie het minuutplan van Obergum met de bijbehorende Onderling Aanwijzende Tafels (zgn. OAT's, tabellen met gegevens per perceel) ook is, het materiaal verschaft ons geen directe gegevens

met betrekking tot de gebruikers en bewoners van de verschillende percelen. In de OAT's zijn alleen de eigenaren van deze percelen, huizen en/of erven, vermeld. In nogal wat gevallen, namelijk ruim de helft van het totaal aantal percelen (ca. 120) in Obergum, bleken deze eigenaren tevens gebruiker/bewoner van het huis en/of het erf. Van de resterende, verhuurde, helft dienden we de gebruikers/bewoners alsnog op te sporen.

Aan de hand van een aantal andere archiefstukken wisten we deze, zij het nog fragmentarisch, bij elkaar te sprokelen. Hiervoor maakten wij o.a. gebruik van een lijst met huisnummers van 1810 ten behoeve van een gemeentelijke belastingheffing (inv.no. 861) en een lijst ten behoeve van de volkstelling van 1829 uit het Gemeente-archief, en de door dr. W.J. Formsma uitgegeven lijsten van inwoners van Winsum ca. 1811 (zie: Winsum, Gedenkboek 1982, p. 74-96). Het probleem bij het gebruik van deze lijsten is dat de vermelde huisnummers, die voor Obergum en Winsum eenvoudigweg zijn doorgenummerd en nog niet aan straatnamen waren gekoppeld, onderling nogal eens verschilden. Daarbij komt dat er in die jaren, m.n. door wat minder draagkrachtige gebruikers als schippers en dagloners, waarvan er in Obergum veel woonden, driftig werd verhuisd, zodat men ook lang niet altijd kan afgaan op de namen van de gebruikers.

Na enkele uren noeste arbeid en vergelijking slaagden we er dan toch in van ca. 80% van alle huizen en erven in Obergum de gebruikers/bewoners tussen ca. 1800 en 1830 op te sporen.

Uitgerust met deze gegevens, een stapeltje sheets voor de overhead-projector en

een zak vol oude herinneringen begonnen wij ons verhaal in het Ol Pakhoes. Wat wij niet hadden dromen gebeurde. De aanwezige buurtbewoners haakten onmiddellijk in op de door ons naar voren gebrachte gegevens. Moeiteloos soms werden open of onzekere plekken in ons materiaal aangevuld of zelfs gecorrigeerd. Over rare of onduidelijke aan- of uit-bouwsels aan woningen op het minuutplan wisten vele huidige bewoners alles te vertellen. Kwesties van erfscheidingen, - altijd erg geschikt voor slaande burenruzies -, werden tot in de kleinste details weer boven water gehaald. De vroegere middenstanders en hun winkeltjes, - en dat waren er nogal wat in de Westerstraat -, werden uitbundig beschreven en wilde, onbehoorlijke of rare anecdotes over voormalige buurtbewoners vlogen over tafel. Ook de feiten dat in de Westerstraat de oudste synagoge en een doopsgezinde 'vermaning' waren gevestigd deden nogal wat stof opwaaien.

Kortom, de avond van de jaarvergadering van 14 april j.l. van de jubilerende buurtvereniging Westerstraat en omgeving was veel en veel te kort. Na een kleine versnapering van Ria Beereboom trokken Kees Wolters en ik zeer voldaan huiswaarts, met het vaste voornemen nog eens al die prachtige verhalen en bijzonderheden vast te leggen. Wat een oude kaart al niet teweeg kan brengen, toch?

■ Jacques Tersteeg

Weet u de weg naar Winsum?

In de periode van november 1997 tot mei 1998

verscheen van de hand van Ab Makken in ons

Infobulletin een viertal artikelen over de

wegen die van en naar Winsum leid(d)en.

Door verhuizing van de schrijver naar Delfzijl

ondervond het laatste artikel in deze serie de

nodige vertraging. Even van de weg weg ...

zo gaat dat soms bij verhuizingen.

Inmiddels woont Ab naar volle tevredenheid

in zijn nieuwe flat aan de Kustweg en geniet

dagelijks van het wijde uitzicht over de Eems.

Gelukkig weet hij de weg naar Winsum en

naar onze historische vereniging nog steeds te

vinden. En zo volgt hier dan ook alsnog het

slotartikel van de serie:

'Weet u de weg naar Winsum?'. Dit artikel schenkt

speciale aandacht aan de verbindingswegen over het

Reitdiep tussen Hunsingo en Westerkwartier in de

tweede helft van de vorige eeuw én ... de financiële en

andere perikelen die daarmee samengaan.

Afsluitend volgt nog een korte terugblik op hetgeen in

de artikelenserie aan de orde kwam en een

uitnodiging voor wie verder speurwerk wil verrichten.

Aanvankelijk waren het compleet gescheiden werelden aan weerszijden van het Reitdiep. Daarin komt verandering, al duurt het wel lang. Naspeuringen in het archief van de gemeente Winsum geven een aardig beeld van de vele bemoeienissen van provincie, gemeente en burgerij om de verbindingen te verbeteren.

'Opdat er weer een werk tot stand komt ...'

Omstreeks 1860 lag er over het Reitdiep nog geen enkele brug. De klemmende vraag was dan ook vooral waar een overbrugging zou moeten komen. De belangen liepen uiteen en de provincie had niet meteen een pasklare oplossing. Half september 1883 schrijft Griffier Van Loon van Provinciale Staten een brief met een drietal vragen aan de gemeente Winsum:

- Welke twee plaatsen komen in aanmerking voor overbrugging van het Reitdiep?
- Komen er van gemeentelijke of particuliere zijde geldelijke bijdragen?
- Welke wegen moeten er bij een eventuele aansluiting worden verbeterd, dan wel aangelegd?

Aan de hand van een kaartje (zie afbeelding) probeert Winsum duidelijk te maken dat zowel bij Roodehaan als bij Aduarderzijl een overbrugging noodzakelijk is.

Voor een brug tussen Schilligeham en Aduarderzijl komen een maand later al toezeggingen van belanghebbenden:

H.W. Wierda	f 50,-
Familie Schepel	f 20,-
Jacob Bruins	f 24,-
J. de Wit	f 5,-
Voor het land afkomstig van Koiter, kerkvoogd	
K.P. Meima	f 20,-
A.P. Borgman	f 10,-
L. Sijbolts	f 15,-

'De betaling der bedragen vorderbaar zodra de weg voor algemeene passage zal zijn opengesteld.' (Voorzichtigheid is de moeder van de porseleinkast.)

De legger 1137 bevat het vervolg van deze story. De vraag blijft: Waar moet een nieuwe verbinding tot stand gebracht worden? Het is september 1886 en de Klein-Garnwerders hebben niet stil gezeten. Het is hun veel waard om de brug bij Garnwerd te krijgen en ze stellen dan ook alles in het werk om dat streven te realiseren. De kerkvoogdij van Garnwerd en Oostum heeft er f 250,- voor over, maar stelt wel voorwaarden. De gemeente moet het onderhoud overnemen, er moet bij Garnwerd een schouw worden ingesteld, geschikt voor het overzetten van paarden en rijtuigen. Ook vindt de kerkvoogdij dat de kosten percentsgewijs over alle belanghebbenden moeten worden verdeeld en tenslotte zal het geld in vijf jaarlijkse termijnen worden voldaan.

Particulieren stellen voor de wegverbetering 'van den weglopende vanaf Jacob Bruins tot den Reitdiepsdijk bij Garnwerd' f 2340,- in het vooruitzicht. Adressanten hopen dat het voor de gemeente 'geen groot bezwaar (zal zijn) om een weg van ruim

een half uur te onderhouden'. Met de verpachting van de bermen kan de gemeente die kosten immers aardig drukken. Hun schrijven eindigt met: '... opdat er weer een werk tot stand komt die een groot deel der gemeente met de hoofdplaats en Hunsingo met het Westerkwartier verbindt, welke ook nog met het oog op de ontworpen spoorweg Sauwerd-Roodeschool al belangrijk belooft te worden'. De brief wordt ondertekend door E. Schuiringa en is gedateerd 14 oktober 1886.

Ik denk dat de forse toezeggingen een krachtig pleidooi vormen voor de bouw van een brug bij Garnwerd. Schuiringa en Wijk stellen samen alleen al f 1200,- beschikbaar. Voor het toekomstige onderhoud wordt bovendien f 1500,- extra toegezegd. En desnoods betalen zij 'den gemeente de geheele beloopsom aan'. Deze bedraagt f 3840,-, een rigoureuus aanbod! Toch heeft het niet mogen baten. De brug bij Garnwerd had geen prioriteit.

Stad Groningen als spin in het web?

Wetenschappers werken niet met veronderstellingen of vermoedens, zetten ongaarne vraagtekens bij hun schrifturen. Als amateurnavorser waag ik mij deze keer wèl aan vermoedens. Met uw welnemen wijs ik op het feit dat de stad Groningen als een spin in het web zit. Alle verbindingen in de provincie gingen immers uit van de stad en leidden er naar toe. Vanuit die optiek was een brug bij Roodehaan misschien wel beter voor de stad dan een oost-westverbinding. In elk geval zou een brug bij Roodehaan de verbinding van het noorden met de stad aanzienlijk verbeteren. Mogelijk zijn mijn vermoedens volstrekt onjuist en absoluut niet te staven met de kracht van geschreven argumenten. Toch gaat de historie verder en wel op 3 december 1886. In haar vergadering van 29 oktober 1886, no. 59,2e afd., besluit de provincie om de pont te Wierumerschouw buiten werking te plaatsen en af te staan aan Winsum en Ezinge, teneinde

dienst te doen bij Garnwerd. Mits, wordt er nadrukkelijk aan toegevoegd, mits de wegen in orde worden gemaakt. Zo niet, dan zal de pont in het openbaar worden verkocht. Ondertekend door de Commissaris der Koningin als voorzitter van Provinciale Staten, Jhr. Mr. J.A.A. van Panhuis. (Jonkheer Johan Aemilius van Panhuis was Commissaris van 1883 tot 1892.)

Winsum en Ezinge moeten het nu maar uitvechten. Na enig beraad schrijft burgemeester L. Stratingh van Ezinge op 18 december 1886 aan B en W van Winsum onder meer: '... geen antwoord te kunnen geven aan Heeren Gedeputeerde Staten voor en aler Hammingh in deze is gehoord. n.b. of hij genegen is bij eventuele overdracht deze pont te bedienen en er van de zijde der eigenaren van den dijk geen bezwaar wordt gemaakt tegen het maken der oprid'. Hij stelt voor om samen met Hammingh in het veerhuis te gaan praten. Dat is ook gebeurd en op 8 januari 1887 verklaren B en W van Ezinge zich akkoord met de pont. Schouw en onderhoud van de weg wil Ezinge wel op zich nemen, echter uitsluitend op eigen grondgebied. Winsum moet de oostelijke zijde maar in orde maken. De Klein-Garnwerders vragen zich af hoe het verder gaat met het kerkpad van Alinghuizen naar de dijk. Ze willen voorkomen dat het pad vervalt, vooral J. Bruins en K. Mulder staan op het behoud van het 'steenen pad'. Nu maken Pieterpadlopers nog gebruik van dit aardige pad, de heren Bruins en Mulder worden alsnog bedankt voor hun moeite.

Het werk kan beginnen

Nu er overeenstemming is tussen Winsum en Ezinge moet er een dijkdoorgraving komen om de passage naar het veer mogelijk te maken. Daarvoor is toestemming nodig van Provinciale Waterstaat. De samenwerking van Winsum en Ezinge verloopt voortreffelijk en om eventuele bezwaren van waterstaatszijde te vermijden wordt voorgesteld het dijkgat een breedte te geven

van 2,50 meter. Hoofdingenieur J. Kater van Provinciale Waterstaat vindt 'de breedte der kunstbaan niet overvloedig'. Hij maakt verder gelukkig geen bezwaar. Het werk kan beginnen. Mits men het wegdek in de doorgraving twee meter boven Winschoterpeil houdt.

Reinder Pathuis, aannemer te Garnwerd, gaat het weggedeelte van Alinghuizen tot de dijk aanleggen voor f 2920,-. Aan bezwaren van twee belanghebbers wordt zonder morren tegemoet gekomen: afrasteringen wor-

den iets steviger uitgevoerd en er komt een extra draaihek. Met nog een paar kleinigheden komt het meerwerk op f 106,13. Voor de feitelijke doorgraving en het bepuinen van de bestaande opslagplaats, voor nog een stukje weg van 115 meter en de nodige afrasteringen schrijft Pathuis in voor f 1335,-. De twee gemeenten vinden het bedrag te hoog; voor f 1230,- mag hij het wel doen, Pathuis accepteert dit. Van de gelegenheid wordt gebruik gemaakt om de straten in Garnwerd te verbeteren. Voor f 715,- gaat M. Boersema uit Warfhuizen daarmee aan de slag. Het laatste stuk in deze legger bevat een verrassing. Een professionele tekening op schaal, maar ongedateerd en zonder enige aanduiding van de maker. Het zal afkomstig zijn van Provinciale Waterstaat en toont een dijkgat. Niet van 2,50 meter maar van 3,00 meter. Zo is de voorzichtige aanvraag van de twee gemeenten dus keurig beloond. En dat dijkgat en die smalle doorgang hebben lang stand gehouden, de brug komt véél later.

Water, spoor en wegnennet, een korte terugblik

Aanvankelijk vond verkeer en vervoer vooral over water plaats. De waterwegen waren immers gewoon aanwezig en daarvan werd dankbaar gebruik gemaakt. Snikken en beurtschepen bevoeren de maren en kanalen. Zo is vrijwel alle turf uit de veenkolonien per schip naar de markt 'in Stad' gebracht. Omstreeks het midden van de vorige eeuw kreeg het spoorwennet zijn voltooiing. Winsum was op die manier verbonden met Roodeschool, met Groningen en vandaar met 'de hele wereld'. Over de rentabiliteit van al die spoorlijnen zullen we het in deze serie maar niet hebben.

Na 1900 komt, eerst schoorvoetend, later stormachtig, het wegverkeer op gang. Zowel paard en wagen als paard en koets maken gebruik van de aanvankelijk onverharde, later geleidelijk aan steeds meer bepuinde wegen. Na het puin kwam grint. Dat werd weer vervangen door keien, door klinkers en later door asfalt. De eerste auto's op luchtbanden hebben danig last gehad van verloren hoefnagels op de wegen. De eerste buschauffeurs waren dan ook kampioen-bandenplakkers!

De vergelijking van topografische kaarten toont aan dat er tus-

sen 1840 en 1940 weinig nieuwe wegen zijn aangelegd. Er bestond altijd al een fijnmazig net van lanen en wegen. Langzamerhand werden de wegen verbreed, bestraat en werden krappe

bochten verruimd. Duidelijk is dat waar te nemen aan de

provinciale weg Groningen-Winsum.

In Sauwerd is deze weg bijvoorbeeld rechtgetrokken, als we naar de stad gaan laten we de Oude Winsumer Straatweg daar links

liggen. Ook Winsum kreeg een

recht tracé. Merkwaardig is nog het feit dat deze provinciale weg in 1842 met behulp van particuliere financiën bestraat kon worden. De weg was slechts drie ellen breed en dat karwei was dan ook binnen een jaar geklaard door Thijs van Dijk uit Blankenham en zijn mannen.

Huidige situatie

Winsum ligt nog steeds aan water, spoor en wegnennet. Maar het water wordt niet meer bevolkt door snikken en beurtschepen. Het zijn nu vooral kano's en jachtjes die genieten van ruimte en rust. Voor de waterrecreant zijn de nodige voorzieningen getroffen in de vorm van steigers, bebording tot zelf-te-bediene sluisen aan toe. Het railverkeer staat voor een ingrijpende verandering door de aangekondigde privatisering van de noordelijke lijnen.

Het wegverkeer tenslotte is een grote zorg voor iedereen. Voor weggebruikers in de eerste plaats, maar ook voor de wegbeheerders, de liefhebbers van milieu en voor de economie. Als we er vanuit mogen gaan dat de economie een levensgroot belang heeft bij goede verbindingen dan is Nederland nog lang niet klaar. De weg Groningen-Lauwersoog met zijn inmiddels beruchte knelpunt Maarhuizen eist weinig studie, maar wel aanpak. De weg van Winsum naar Onderdendam wordt een verbinding die spoedig met voortvarendheid moet worden aangepakt. (Mag die een beetje breder worden en voorzien van een fietspad?) En over het toeristisch fraaie weggetje langs het Winsumerdiep naar Onderdendam wordt 'men' het waarschijnlijk nooit eens.

Slot

Ter afronding van deze serie artikelen 'Weet u de weg naar Winsum?' nog dit: Ik weet zeker dat er over dit onderwerp of gedeelten daarvan veel meer te vertellen valt. En het is dan ook best mogelijk dat een waterstaatkundige of een historicus een vervolgartikel wijdt aan een of ander aspect waar ik weinig of niets van heb vermeld.

■ A. Makken

Het pontveer te Garnwerd, circa 1910

Woord en Beeld

Op 7 mei 1937 werd mr. K. Bosch geïnstalleerd als burgemeester van de gemeente Winsum. Hij volgde burgemeester J.J.G. Boot op, die toen benoemd was tot burgemeester van de gemeente Wisch. De fotograaf van het Noorden in Woord en Beeld was bij de installatie aanwezig en maakte een tweetal foto's, die een week later in genoemd blad werden geplaatst. De installatie vond plaats in het oud-gemeentehuis aan het Dorpsplein in Winsum, waarin thans de VVV-Marengedebied en de stichting Kinderboek Cultuurbezit zijn gehuisvest. Voorafgaande aan de plechtigheid in het gemeentehuis werd een rijtoer door het dorp gemaakt. De ambtsketen werd mr. Bosch omgehangen door wet-

houder en loco-burgemeester A. Enter. Enter was al enkele jaren wethouder en bleef dat tot 1966. Op de andere foto wordt de nieuwe burgemeester toegesproken door wethouder L. Pater. Hij bekleedde deze functie vanaf 1935 tot 1958. Burgemeester Bosch werd in 1908 in Groningen geboren en was, toen hij tot burgemeester van Winsum werd benoemd, werkzaam op de secretarie van Winsum. Door de bezettingsautoriteiten werd hij met ingang van 21 augustus 1941 ontslagen. Na de bevrijding in mei 1945 trad Bosch wederom op als burgemeester van Winsum en functioneerde als zodanig tot aan zijn overlijden op 22 februari 1965.

■ P. Noord.

Werkgroepen

Nieuws van de werkgroep Archeologie:

De werkgroep Archeologie komt al sinds het eerste begin vrij regelmatig bijeen, zo om de zes tot acht weken. De groep bestaat momenteel uit zeven in archeologie geïnteresseerde mensen. Te weten: Nanne Berghuis, Klaas Dijkhuis, Marije Essink, Marius Hazenberg, Jos Kadijk, Anton Rinzema en Jos Stroosma.

Op 25 januari jl. was de provinciaal archeoloog van Groningen, dr. H.A. (Henny) Groenendijk bij ons te gast. Bij deze bijeenkomst was ook onze voorzitter Jacques Tersteeg aanwezig. De heer Groenendijk is verantwoordelijk voor de vormgeving van het provinciaal beleid op het gebied van de archeologie. Archeologische vondsten en graafwerkzaamheden op terreinen die mogelijk archeologisch interessant zijn, dienen bij hem te worden gemeld. Een aantal archeologische zaken werden door ons met hem besproken.

De heer Groenendijk wilde graag contact houden met onze werkgroep en stelde voor om één keer per jaar samen te komen. Ook stelde hij voor om een keer met ons naar het nieuwe Archeologisch Depot in Nuis te gaan.

Naast de reguliere bijeenkomsten van onze werkgroep houden wij diverse bouwplannen en graafwerkzaamheden in Winsum en (wijde) omgeving in de peiling, zodat wij indien van toepassing, archeologische waarnemingen en vondsten kunnen doen, dit in overleg met de heer Groenendijk.

■ Marije Essink

Contactpersonen van de werkgroepen zijn:

Archeologie

Marije Essink, Broeksterkleiweg 2, 9968 TG Broek, telefoon 0595-528417.

Bibliografie

Jan Delvigne, Nieuwestreek 91, 9891 AC Ezinge, telefoon 0594-621723.

Historische panden en fragmenten

Anton Rinzema, Hoofdstraat-W 48, 9951 AC Winsum, telefoon: 0595-444593.

Infobulletin 'Winshem'

Erna Bakker, Hoofdstraat-W 19, 9951 AA Winsum, telefoon: 0595-441671.

Kerkhoven

Hilde Bolhuis, 't Hofje 1, 9951 EX Winsum, telefoon: 0595-443772.

Kloostergeschiedenis

Jacques Tersteeg, Westerstraat 31, 9951 EM Winsum, telefoon: 0595-442456.

Kunst en Cultuur

Jacques Tersteeg, Westerstraat 31, 9951 EM Winsum, telefoon: 0595-442456.

Landschap, milieu en ruimte

Cees de Ranitz, Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum, telefoon: 0595-441921.

Oral History

Kees Wolters, Broekfinne 19, 9223 RL De Wilgen, telefoon: 0512-517529.

Historische figuren: Peter Ripperda

In het Infobulletin van mei 1997 is een artikel gewijd aan Wigbolt Ripperda, de dappere verdediger van Haarlem tegen de Spanjaarden. Wigbolt heeft gewoond op de oostelijke Ripperdaborg, die tegenover het huidige station stond. Een andere telg uit het geslacht Ripperda die ook in Winsum heeft gewoond was Peter, een broer van Wigbolt. Hij bewoonde de westelijke Ripperdaborg. Deze borg stond op de plaats van het huidige gezondheidscentrum. Een deel van de grachten rondom deze voormalige borg zijn nog aanwezig. De andere broers heetten Asinge en Onno. Het waren de kinderen van Focco Ripperda en Anna van Ewsum. De vier gebroeders Ripperda hebben na de dood van hun ouders moeilijke tijden doorgemaakt en het is met hen allen slecht afgelopen. De strijd tussen hervormden en katholieken en de strijd met de Spanjaarden nam steeds scherper vormen aan. De beeldenstorm, verbanning en toenemende geldzorgen, het werd hun allen noodlottig. Hoe het Peter Ripperda is vergaan kunt u lezen in dit artikel.

In 1554 trouwde Peter Ripperda met Pieterje Tamminga. Na haar dood hertrouwde hij met Frouwke van Burmania, die ook vroeg overleed. Er is een brief van Peter Ripperda uit 1565 waarin staat dat hij last heeft van de schuldeisers van Johan van Ewsum omdat zijn land onderpand is. In die brief verzoekt Peter zijn zwager Claes van Burmania om geld daar hij lang niet alles heeft ontvangen van de inkomsten waarop wijlen zijn vrouw recht had. Bij de brief is een kopie gevoegd van de schuldbekentenis uit 1541 van Johan en Hidde van Ewsum voor 200 Emders gulden, met een onderschrift van Johan Kok, deurwaarder. Deze dreigt dat, als de rente niet wordt voldaan, hij de spa zal steken in de grond van Peter.

Peter en ook zijn broer Asinge waren de Hervorming toegevoegd, ofschoon zij niet waren aangesloten bij het Compromis of Verbond der edelen, dat in 1565 tot stand kwam. Ook hebben beiden niet het verzoekschrift ondertekend, dat in 1566 werd aangeboden aan landvoogdes Margaretha van Parma, een halfzuster van koning Filips II. In dit verzoekschrift werd aangevraagd op verzachting van de plakaten tegen ketters. De Hervorming brak overal door. De beelden werden uit de kerken genomen. De pastoors hielden geen missen meer maar predikten volgens de nieuwe leer en gingen eenvoudig gekleed in zwart.

Op 14 september 1566, de Kruisdag, werden de kerken van Winsum geplunderd. De gebroeders Ripperda waren naar de kerspelkerk gekomen en hadden daar, zo vermeldt de historie, de altaren vernield en de beelden gebroken. Ook de boeken van de kerk werden vernietigd maar twee kerkvoogden hebben nog diverse voorwerpen in veiligheid kunnen brengen. De vrouwen van Peter en Asinge Ripperda speelden ondertussen geuzenliedjes op het kerkorgel. (De Ripperda's stonden bekend als Geuzen.)

Johan de Mepsche, luitenant van de Hoofdmannenkamer in Groningen die streng katholiek was en trouw aanhanger van de Spaanse Koning, wilde de gemeenten dwingen om de kerken te herstellen en de mis weer in te voeren. Hij reisde op 2 december 1566 naar Winsum om de Ripperda's daarover te onderhouden, maar zij gaven hem te verstaan dat hij zich slechts met de Stad had te bemoeien en dat zij hun kerk naar eigen verkiezing zouden inrichten. Toch voelden de Ripperda's zich niet erg zeker, temeer omdat zij door de Hoofdmannenkamer voor het gerecht werden gedaagd om de onvreemde goederen terug te geven. Kort daarop weken de gebroeders Ripperda uit naar Oost-Friesland en eind mei 1567 kwamen zij in Emden aan. Hun goederen in Winsum werden geconfisceerd. Peter had zijn huis in Winsum met het daarbij behorende land nog vóór zijn vlucht verkocht of verhuurd aan Hercules van Ewsum. (Later, in 1584, is de borg van Peter Ripperda gerechtelijk verkocht

Adolf van Nassau sneuvelt bij Heiligerlee.

aan de stad Groningen en op 20 maart 1627 werd besloten om deze zogenaamde westelijke borg te slopen.)

In Oost-Friesland bevonden zich inmiddels veel uitgewekenen. Ook de Ripperda's waren daarheen gevlucht. Te zamen vormden zij een gemeenschap die plannen beraamde om de vijand zoveel mogelijk afbreuk te doen en te trachten het vaderland te bevrijden. In het voorjaar van 1568 deed zich de gelegenheid voor. Graaf Lodewijk van Nassau, een broer van de Prins van Oranje, kwam met een legertje naar Leer om het Groningerland binnen te vallen. De ballingen sloten zich bij hem aan en op 24 april overvielen zij het slot in Wedde. Ook Peter Ripperda bevond zich onder de Groninger edellieden die zich bij de graaf hadden aangesloten. Het leger van graaf Lodewijk veroverde diverse plaatsen in oost-Groningen. Een treffen in Heiligerlee leverde een schitterende overwinning op voor Lodewijk. Helaas verloor zijn broer, graaf Adolf, hierbij het leven. Op 21 juli 1568 werd het leger van graaf Lodewijk, na een mislukte veldtocht door het Groningerland, verpletterend verslagen in Oost-Friesland.

Peter en Asinge Ripperda sloten zich daarna aan bij de Watergeuzen. Begin oktober 1569 werd Peter in Knocke bespied door een spion terwijl hij met Albrecht van Egmond, een andere Watergeus, wijn dronk uit nachtmaalskelken. (Knocke lag aan de kust van Oost-Friesland tegenover het voormalige dorp Oterdum en Termunten.) Op 1 februari boden de Ripperda's zich met 300 man aan bij Sonoy te Emden, maar dit aanbod werd afgeslagen wegens geldgebrek van de Prins van Oranje. Op 1 april 1572 bevond Asinge Ripperda zich onder de Watergeuzen die Den Briel innamen. Peter Ripperda was in Emden gebleven.

In 1574 overleed Peter Ripperda in Oost-Friesland, in het dorp Rysum. Uit zijn huwelijk met Evertje Tamminga kwamen drie kinderen voort: Onno, Anna en Hilde. Zijn vrouw Evertje kwam, zoals vermeld, vroeg te overlijden en Peter hertrouwde omstreeks 1561 met Frouwke van Burmania. Zij overleed bij de geboorte van haar eerste levenloze kind. Na haar dood voerde Peter nog een langdurig proces met zijn zwager Claes van Burmania over de erfenis van de moeder van Frouwke. Daarna trouwde Peter met Tette Frese, een dochter van Wilcke Frese of Friese (hoofddeling te Rysum) en Catharina van Kniphuizen. Uit dit huwelijk is een zoon geboren: Wilcko Ripperda, die op jonge leeftijd overleed.

Van Peter Ripperda zijn enige brieven bewaard gebleven. Zo schrijft hij op 7 juni 1571 uit Rysum een brief over zijn zoon Onno aan Anna Burmania, de weduwe van Johan van Ewsum (zijn oom te Roden) en tevens de zuster van zijn tweede vrouw. Hij zendt Onno, die door zijn voogden naar Groningen was gehaald, op verzoek van de jongen zelf weer terug naar Roden om daar door zijn tante met zijn 'vedderkens' te worden opgevoed.

■ P. Noord

Bronnen: Winsums Verleden en De Ommelander borgen en steenuizen.

In gesprek met

'Meer mensen aan het woord ...' Dat is het idee achter deze nieuwe rubriek, een serie gesprekken onder redactie van Aad van der Drift rondom Winsums erfenis van vervlogen tijden. Merkw aardigerwijs beginnen we de serie met een goede bekende die in dit blad al regelmatig aan het woord is: Piet Noord. Toch leek het de redactie aardig om deze gesprekkenreeks te beginnen bij de ontstaansgeschiedenis van onze eigen historische vereniging en dan is er eigenlijk maar één man bij wie je moet zijn.

Dit voorjaar nam Piet Noord afscheid als bestuurslid. Volgens hem is 70 jaar een mooie leeftijd om het wat rustiger aan te gaan doen. Piet groeide op tussen de koeien in Niebert, een agrarisch streekdorpje in de gemeente Marum. Hij werkte er op het gemeentehuis en vertrok in 1953 naar Winsum als tweede a.t.s., ambtenaar ter secretarie. Zijn 'laifste stee' is de Kloosterstraat! En, als we na afloop van dit gesprek wat napraten komt het lievelingsboek nog even op tafel. Piet laat een afbeelding zien, die de vrede tussen Stad en Ommeland symboliseert en zegt nieuwsgierig: 'Daar zou ik het fijne nog wel eens van willen weten ...'

Hoe zag Winsum er in 1953 uit?

Je had in die tijd alleen de oude kern van Winsum en Obergum met een kleine uitbreiding van Obergum-noord, alleen de Binnensingel en de Rozenstraat. Ook de Borgweg was er nog niet eens. Achter Bellingeweer en de Stationsweg had je landerijen. Er liep wel een 'treinpaadje' vanaf het Hoogholtje voor de mensen uit Obergum. En de sfeer? Ja, wel gemoedelijker dan nu ... iedereen kende iedereen. Dat had je in die tijd in de dorpen, daar is Winsum geen uitzondering op.

Met welke burgemeesters werkte u samen?

('Van rustig dorp naar dynamische centrumgemeente' komt uit de boekenkast.) Vanaf '53 was dat Bosch, daarna Miedema, Kleemans, Bruins Slot en Spros. Ik heb tot augustus '87 op het gemeentehuis gewerkt, dus vóór de gemeentelijke herindeling. In de laatste jaren bracht de automatisering veel verandering met zich mee en door het groeiende aantal inwoners kwamen er steeds meer taken bij; zo kreeg je ook meer collega's. Een herinnering? In de zomer van 1984 ben ik op een snikhete dag met burgemeester Spros op de fiets het hele dorp door gereden en heb hem alle bijzondere plekjes van Winsum laten zien. Het was toen zo warm dat we van de fiets zijn gestapt en met onze rugen tegen een huis in de Havenstraat hebben gestaan om af te koelen. Spros memoreerde dat voorval nog in zijn afscheidsrede in '88.

Een privé-archief als hobby: hoe kom je daartoe?

Dat is je belangstelling, ik bewaar altijd alles. Mijn hele leven houd ik al plakboeken bij. Vanaf eind jaren vijftig doe ik 'dat ook over alles wat er in en om Winsum te doen is: foto's, krantenknipsels, uitnodigingen, wat je maar bedenken kunt. Dat

Het monument dat herinnert aan de aanwezigheid van het Dominicaerkerklooster in Winsum, werd op 7 juni 1989 in het bijzijn van een aantal genodigden officieel onthuld. Op de foto ziet men gedeputeerde G. Beukema die het koperen plaatje vastschroeft. Foto: P. Noord.

Tijdens rioleringswerkzaamheden in de Kloosterstraat stuitte men op resten van een oude muur, bestaande uit kloostermoppen. Uit onderzoek bleek dat het restanten waren van het Dominicanerklooster dat van 1275 tot 1581 in Winsum stond. Deze vondst was voor de gemeente aanleiding om in de Kloosterstraat een stukje muur te bouwen ter herinnering aan genoemd klooster. Foto: P. Noord

archief schenk ik uiteindelijk aan de historische vereniging. Voorlopig hou ik het nog zelf bij. Toen ik met de VUT ging heb ik alles op orde gebracht en nu is het eigenlijk een kleine moeite om het bij te houden.

Wanneer begon uw journalistieke loopbaan?

In 1961 werd ik correspondent voor het Nieuwsblad van het Noorden, in dat zelfde jaar kwam het Noorder Nieuwsbode erbij, in '72 de Ommelander Courant, in '73 de Wiekslag en ik heb ook een jaar of vijf de nieuwsmeldingen voor Radio Noord gedaan. Ik deed dat buiten mijn werk om ... je groeit er gewoon in en van het een komt het ander.

Waar lag het begin van onze historische vereniging?

Ja, dat is eigenlijk met Jan Venhuizen begonnen. Venhuizen was raadslid en samen hadden we het vaak over allerlei zaken op historisch gebied. Toen 'Winsums gedenkboek 1982' werd uitgegeven had je al een heel clubje bij elkaar. Maar het initiatief om echt een historische vereniging op te richten kwam van burgemeester Dees, die was daar een groot voorstander van. Samen met Roel van Biessum heeft hij een bijeenkomst belegd en daar is een soort werkgroep uit voortgekomen. Jacques Tersteeg werd naar voren geschoven als voorzitter en er zijn toen statuten opgesteld. Op 3 oktober '95 was de oprichtingsvergadering in de Gouden Karper en eigenlijk is de belangstelling vanaf het begin al boven verwachting.

Wat weten wij nog niet over de Kloosterstraat?

De straat dateert uit de twintiger jaren. Waarom juist deze straat de Kloosterstraat is genoemd weet ik niet. De vondst van de kloostermoppen is van later tijd. Eind jaren tachtig werd hier het diepriool aangelegd. Ik hield samen met Piet Groot van de

overkant de graafwerkzaamheden in de gaten. Op een avond vonden we een paar kloostermoppen, ik denk van een stuk muur van het oude klooster. In de stromende regen hebben we samen die oude stenen te voorschijn gehaald en de volgende dag heb ik de vondst gemeld op het gemeentehuis. Daar hadden ze er wel aardigheid in ... er zou een gedenksteen komen. In Delfzijl zijn er speciaal bakstenen gemaakt met de afmeting van een kloostermop. Daarvan is recht voor mijn huis een muurtje gebouwd met een paal erop. Onder die paal zit een oorkonde ingemetseld, eigenlijk een ambtenarengrap. De oorkonde roept op tot het instandhouden van de 'klooster-mop' en suggereert voor de Kloosterstraat een nieuwe naam: 'Klooster-weg'. Op 7 juni '89 kwam er een Jan Plezier met hoogwaardigheidsbekleders de straat inrijden. Gedeputeerde Beukema heeft het gedenksteen toen onthuld en er een koperen plaatje met inscriptie op geschroefd. Een paar keer per jaar poets ik het plaatje nog even op ... voor de toeristen.

Uw liefste boek en dierbaarste plek in Winsum?

Een boek dat ik regelmatig te voorschijn haal is 'Nederland in

De Ommelanden bestonden tot 1798 uit de zelfstandige gewesten Westerkwartier, Hunsingo en Fivelingo. Tot dat jaar behielden ze hun zelfstandig bestuur met eigen wetgeving en rechtspraak. De Ommelanden lagen doorlopend overhoop met de stad Groningen. De twisten, die in 1594 waren begonnen, werden in 1791 bijgelegd. Op deze gravure ziet men links de Stad Groningen en rechts de Ommelanden, ieder met zijn eigen wapen. Daaronder ziet men het wapen, dat thans nog door de provincie Groningen wordt gevoerd (stad en Ommelanden).

vroeger tijd'. Dat gaat over de geschiedenis van Groningen in de periode van 1040 tot 1594. Het is geschreven in oude stijl, een heruitgave van een 18e eeuwse tekst. Ik heb het destijds bij de Slechte gekocht voor een paar gulden. En mijn dierbaarste plek? Tja, Jaap Nienhuis had indertijd zo'n programma: 'Mien laifste stee'. Dan moesten de luisteraars raden welke plek er beschreven werd. Ik heb zelf voor dat programma nog eens een beschrijving gemaakt van de Coendersborg in Nuis, vlakbij Niebert. Maar hier in Winsum ... Ik denk toch gewoon de Kloosterstraat, het is hier toch goed, midden in het dorp. Ik woon hier liever dan aan de rand in een flatgebouw.

Heeft u ideeën over de dagen na de millenniumwende?

Ik heb geen grote plannen meer. Ik blijf het redactiewerk nog doen en de komende winter ga ik werken aan een serie over de Winsumer borgen. Voor de historische vereniging is het eerste lustrum natuurlijk in aantocht. Het zou bijvoorbeeld leuk zijn om dan een tentoonstelling te organiseren met oude dingen die de mensen nog in huis hebben, gewone gebruiksvoorwerpen, een schilderij, oude uitnodigingen, programma's ... Op het gemeentehuis zijn er nog stukken uit de Napoleontische tijd, die zou je ook kunnen exposeren. Zoiets moet natuurlijk wel zorgvuldig gebeuren, daar moet je een apart comité voor in het leven roepen. Ik denk dat er voorlopig nog genoeg te doen is, maar grote plannen, nee die heb ik niet.

■

Nieuw verschenen boeken

De volgende boeken zijn onlangs verschenen.

Titel: Gronings Historisch Jaarboek
Uitgever: Regio project i.s.m. Stad en Lande
Nr.: ISBN 90.5028.121.4

Titel: Vier dagen in april
Auteurs: M.H. Huizinga en B. van Leusen
Uitgever: Reco Groningen
Nr.: ISBN 90.76457.05.0
Prijs: f 49,50
Bijzonderheden: Het boek met vele foto's beschrijft de bevrijding van de stad Groningen in april 1945.

Titel: "Eenrum"
Uitgever: Stichting Ainrom nait van Guster-2200 jaar
Nr.: ISBN 90.9012647.3
Prijs: f 64,50
Bijzonderheden: Het boek beschrijft de geschiedenis van het dorp Eenrum

Titel: Naar school in de Ommelanden
Auteur: Jaap Bottema (oud-geschiedenisleraar)
Uitgever: Egbert Forsten en Profiel
Prijs: f 49,50 (203 pagina's)
Bijzonderheden: Scholen, schoolmeester en hun onderwijs in de Groninger Ommelanden in de periode van ca. 1500 tot 1795.

Titel: Gem. Marum in beeld, vroeger en een beetje nu
Auteur: J. en H.J. Boerema
Uitgever: Drukkerij Marwo, Opende
Prijs: f 30,- (126 pagina's foto's)
Bijzonderheden: Het boek bevat foto's van alle dorpen in de gemeente Marum van vroeger en nu, totaal 234 foto's.

Van de redactie

Het volgende Infobulletin, Winshem's vierde jaargang nummer drie, verschijnt in november 1999.

Kopij kunt u insturen tot uiterlijk 4 oktober 1999.

Zo mogelijk grote stukken tekst digitaal aanleveren (op floppy of via E-mail) en bij voorkeur als 'platte tekst' (zonder opmaakcodes). U kunt uw teksten natuurlijk ook gewoon geschreven of uitgetypt aanleveren. Dan zorgt de redactie voor verdere verwerking. Graag bij elke tekst uw naam en telefoonnummer vermelden!

Redactieadres: Erna Bakker
 Hoofdstraat W-19
 9951 AA Winsum
Telefoon: 0595-441671
E-mailadres: richbak@inn.nl

- Ideeën? suggesties? vragen? of als overleg gewenst is: Neem dan contact met ons op.
- Als er wel tekstmateriaal beschikbaar is, maar tijd, zin en/of belangstelling ontbreken om een en ander tot een leesbaar verhaal te maken? Laat het ons dan weten. Waar mogelijk biedt de redactie graag de helpende hand.
- Ook oude foto's en ander beeldmateriaal, dat geschikt is voor plaatsing in ons blad, is van harte welkom.

Richard F.J. Paping: Voor een handvol stuivers

Werken, verdienen en besteden: de levensstandaard van boeren, arbeiders en middenstanders op de Groninger klei, 1770-1860.

Deze boekenrubriek, die voortaan in ieder nummer van het Infobulletin verschijnt, zal zich niet beperken tot werken over de geschiedenis van Winsum-Obergum, al was het alleen maar omdat niet ieder kwartaal een dergelijk boek verschijnt. Er zullen dus ook boeken besproken worden over de historie van de provincie Groningen of zelfs een nog ruimere regio: min of meer noodgedwongen, maar tegelijkertijd een kans om de Winsumer geschiedenis in breder perspectief te beschouwen. Niet ieder te bespreken boek zal zojuist van de persen zijn gerold: ook interessante werken van enige jaren oud die nog verkrijgbaar zijn kunnen aandacht krijgen. De meeste boeken in deze rubriek zullen wel van 1995 (het oprichtingsjaar van de Historische Vereniging Winsum-Obergum) of later dateren, maar deze grens is niet absoluut.

Het boek waarover het nu gaat is in 1995 verschenen als dissertatie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Paping heeft onderzocht hoe de economische ontwikkelingen in samenhang met de sociale ontwikkelingen van invloed waren op de bevolking: hoe vonden de mensen werk en in welke sectoren (landbouw, nijverheid of dienstverlening), hoeveel verdienden zij daarmee en waaraan besteedden zij het verdiende geld? Vragen die de mensen van alle tijden bezig hebben gehouden, zowel individueel als collectief. Paping tracht deze vragen te beantwoorden voor een nauwkeurig afgebakend gebied en tijdvak: de Groninger kleigebieden in de periode 1770-1860. De keuze om alleen de kleigebieden met hun vrij homogene economische structuur te onderzoeken en niet de gehele provincie (inclusief de veen- en zandgebieden en de stad Groningen), rechtvaardigt Paping door te wijzen op de andere economische structuur van deze gebieden en de enorme hoeveelheid extra werk die zo'n onderzoek met zich mee zou brengen. Inderdaad ligt in deze beperking de kracht van dit boek: de sociale en economische ontwikkelingen in de stad en de veen- en zandgebieden verdienen een apart onderzoek. Paping's 'principiële' bezwaar ("Een studie die de gehele provincie omvat, zou snel verzanden in het tegen elkaar afzetten van veen, klei en zand", p. 21) begrijp ik echter niet: wat is er mis met het vergelijken van onderzoeksresultaten uit verschillende streken? Het is juist te hopen dat er meer van dergelijke onderzoeken voor andere gebieden komen, zodat er zich een caleidoscopisch totaalbeeld kan vormen.

Op het eerste gezicht veranderde er in deze periode op de klei niet zoveel. In de landbouw werkte ruwweg 60% van de mensen, in nijverheid en ambacht 20% en in de dienstverlening ook 20%. Deze verdeling bleef zo, ondanks de verdubbeling van de bevolking in de periode 1770-1860. Er waren boeren, knechten en meiden, vaste en losse arbeiders, kleinschalige nijverheid en ambachtlieden en veelsoortige dienstverlenende beroepen. In de grotere dorpen woonden vrij weinig boeren, maar veel ambachtlieden, kooplui, winkeliers, molenaars en andere dienstverlenende personen. Winsum-Obergum was ook zo'n regionaal centrum, maar was in deze periode op zijn retour ten opzichte van Wehe-Den Hoorn en Leens (p. 32-33). Winsum groeide dan ook van alle kleigemeenten het minst in inwonertal in de periode 1795-1860 (p. 313). Van industrialisatie, zoals bijvoorbeeld in Twente, was geen sprake: de grootste fabrieken, de steenfabrieken, werkten in 1856 met gemiddeld 12 werklieden (incl. kinderen), en pas na 1850 verschenen de eerste twee

stoommachines op de Groninger klei, waarvan er één al weer snel werd weggehaald. De landbouw, en met name de akkerbouw, bleef de economische motor van de kleigebieden.

Paping constateert een groeiende economische en sociale kloof tussen de boeren aan de ene kant en de arbeiders aan de andere kant. De boeren profiteerden van de meestal goede prijzen voor landbouwproducten (al waren er ook perioden met lage prijzen), terwijl de positie van de groeiende groep arbeid(st)ers relatief slechter werd, omdat zij na 1820 veel vaker 's winters werkloos waren. De groeiende sociale kloof illustreert Paping met een sprekend voorbeeld: een weesjongen uit een rijk boerengezin werd in 1783 door zijn voogden toevertrouwd aan een arbeidersgezin, wat in 1860 ondenkbaar zou zijn. De verdiensten van ambachtslieden (wisselend per beroep) werden gedrukt doordat hun aantal sneller groeide dan de hoeveelheid werk, zodat zij elkaar steeds meer in prijs gingen beconcurreren. De 'levensstandaard' van de diverse bevolkingsgroepen kende vele pieken en dalen, maar over de gehele periode werden de boeren heel wat rijker, terwijl middenstanders en arbeiders er nauwelijks in koopkracht op vooruit gingen.

Gedetailleerd gaat Paping na waaraan het verdiende geld werd besteed door boeren, middenstanders, arbeiders en meiden en knechten. Arbeiders bijvoorbeeld gaven gemiddeld 70% van hun verdiensten uit aan goedkoop volksvoedsel, voor duurder voedsel (vlees), turf, kleding en huisraad bleef niet veel over. Het eetpatroon veranderde in de periode 1770-1860. In 1770 had men nog niet zo lang het idee verlaten dat de aardappel vooral varkensvoer was. Na 1800 werd de aardappel het volksvoedsel bij uitstek, enigszins ten koste van bonen, roggebrood en gortpap, die echter door een periode met slechte aardappeloogsten (1845-1856) tijdelijk weer vaker op tafel kwamen. De vleesconsumptie hing af van de verdiensten: als de koopkracht flink daalde verdween het bij de armere gezinnen grotendeels van tafel en kregen zij net niet voldoende calorieën binnen. Na 1845 bleken veel meer voor dienstplicht gekeurde jongens kleiner dan normaal als gevolg van te weinig voeding toen de aardappeloogsten jaar na jaar mislukten.

Voor wie het hoofd echt niet meer boven water hield was er de kerkelijke armenzorg. In de achttiende eeuw beschouwde men deze nog als een soort 'collectieve verzekering' tegen armoede door ouderdom of arbeidsongeschiktheid, die iedereen, rijk of arm, kon treffen. Wanneer de diaconie collecteerde, droeg vrijwel ieder gezin bij. Toen na 1790 de verschillen tussen rijk en arm toenamen, betaalden armere gezinnen minder of helemaal niet, terwijl de rijken nauwelijks meer gaven. De diaconieën moesten dus dezelfde hoeveelheid geld over meer armen verdelen, want het percentage bedeeden liep op van 3% rond 1815 tot 10% rond 1850. Het karakter van de armenzorg veranderde daarmee ook. In de achttiende eeuw kregen vooral arbeidsongeschikten (ouderen, weduwen, gehandicapten) permanente en vrij ruimhartige steun van de diaconie. Na 1820 kwam het veel vaker voor dat gezonde arbeiders 's winters zonder werk zaten. Het beroep op de armenzorg nam toe, de

bedeling kreeg meer een tijdelijk karakter en de uitgekeerde bedragen werden zeer karig.

Volgens Paping was in deze gehele periode de landbouw de economische motor van de Groninger kleigebieden. Door de meestal gunstige prijzen voor landbouwproducten, de ruime voorraad arbeidskrachten en de relatief lage loonkosten kwam er veel geld binnen en kon de groeiende bevolking in de landbouw aan de slag blijven. De ommekeer zou pas komen met de landbouwcrisis van 1878-1895, toen vooral de prijzen van akkerbouwproducten sterk daalden en de boeren gedwongen werden tot mechanisering en uitstoot van arbeidskrachten. De specialisatie van de kleigebieden in marktgerichte akkerbouw werd toen van een voordeel een nadeel: de motor ging haperen.

Richard Paping heeft met 'Voor een handvol stuivers' een standaardwerk afgeleverd over de economische ontwikkeling in de Groninger klei tussen 1770 en 1860. Zoals het hoort in een historisch-economische studie wordt het betoog ondersteund met talrijke grafieken en tabellen, waarmee menig toekomstig onderzoeker zijn voordeel zal doen. Dit cijfermateriaal berust deels op 'harde' gegevens (de schrijver heeft een ongelooflijke hoeveelheid archiefmateriaal gebruikt en in cijfers omgezet), maar deels ook op inter- en extrapolaties en schattingen met onzekerheidsmarges. De exactheid van veel cijfers (daalde het zomerdagloon van een timmerman inderdaad van 136,1 cent in 1857 naar 113,0 cent in 1858?) is maar schijn. Paping erkent dit echter zelf ook (p. 7-8) en de ontwikkelingen op lange termijn worden ondanks onzekerheidsmarges goed zichtbaar. Ook geeft de schrijver toe dat door het cijfermateriaal de kijk op de individuele boer, arbeider of ambachtsman in de mist verdwijnt (p. 8-9). Toch weet Paping diverse malen het menselijke zichtbaar te maken: een liedje over werkende vrouwen, herinneringen van een oudere arbeidster, een boer die in zijn uitgavenboek twee gulden optekent 'pour faire lamour'. Ook de tientallen afbeeldingen zijn waardevolle illustraties bij het betoog (waarin een niet-econoom op enkele plaatsen snel de draad kwijtraakt). Twee van die illustraties, op p. 53 en 152, geven een beeld van Winsum 'mogelijk circa 1800'. Over deze prenten hoop ik een volgende keer in dit blad iets te vertellen.

■ Anton Rinzema

Groningen: REGIO-Projekt

Groningen: Nederlands Agronomisch-Historisch Instituut,
1995 (*Historia Agriculturae* 27), xxi + 535 blz.,
ISBN 90-5028-056-0.